

ІСТОРІЯ МІСТ І СІЛ

УДК 94(477.50-28):[729:01:69.037.23]«18»

Сергій Сергєєв

●

СТАН КОЛИШНЬОГО БУДИНКУ ЧЕРНІГІВСЬКОГО АРХІЄПИСКОПА НА ПОЧ. XIX ст.

У статті йдеться про ремонтні роботи в приміщеннях будинку губернського правління м. Чернігова в першій третині XIX ст. Показані систематичні пошкодження, яких зазнавала колишня резиденція місцевого архієпископа, та хід відновлювальних робіт. Подається інформація відносно контролю за ходом ремонтів, інертність тодішньої бюрократичної системи тощо.

Ключові слова: *губернське правління, кошторис, дах, тиньк, будівельна експедиція.*

Історія будинку Державного архіву Чернігівської області, що розташований у споруді, зведеної в XVIII ст., на сучасному етапі досліджень містить багато невідомих моментів. Попередні публікації та студії торкалися головним чином дуже загальних питань, здебільшого науково-публіцистичного характеру. Інформація, що подається в матеріалах В. Леуса «У колишньому будинку архієпископа» [1], В. Кудіної «Резиденція чернігівських архієреїв» [2], В. Сапона «Будинок архієпископа в Чернігові» [3] та стаття в енциклопедичному виданні «Чернігівщина» [4], є доволі загальною за змістом.

Первинно споруда губернського правління використовувалася як будівля місцевого архієпископа. За наказом генерал-губернатора Кречетнікова від 11 листопада 1790 р. чернігівський архієпископ отримав дозвіл на переміщення до колишнього Троїцько-Іллінського монастиря, архієрейський будинок мали зайняти присутствені місця [5, арк. 21].

Уже з 1796 р. будівля архієпископа була переведена до казенного відомства, яке й мало утримувати у належному стані приміщення. Наприклад, проводити ремонтні роботи [5, арк. 2-3].

Варто зазначити, що будинок губернського правління регулярно потребував ремонту. Про це йшлося у листуванні губернського архітектора Антона Карташевського та Малоросійської казенної палати щодо виконання наказу дійсного статського радника Малоросійської губернії губернатора та кавалера Якова Леонтійовича Бакуринського про виділення коштів на поладження приміщень присутствених місць, для цих справ губернським скарбничим видано у 1797 р. 10,00 руб. [6, арк. 1-9].

Увага з боку тодішнього губернатора до господарських проблем заслуговує на повагу, адже перебування на цій посаді виявилось для таємного радника Бакуринського вельми короткотривалим, лише з травня до листопада 1797 р. [7, с. 60].

За рапортом екзекутора Якубинського до губернського правління від 17 лютого 1802 р. стало відомо, що в приміщеннях казенної палати та губернського правління проти ночі сталася пожежа через аварійну піч. Архітектор Карташевський отримав

© **Сергєєв Сергій Михайлович** – науковий співробітник Національного архітектурно-історичного заповідника «Чернігів стародавній».

розпорядження щодо налагодження печей та облаштування нових сходів для запобігання подальших можливих руйнацій. Після попереднього обстеження було складено кошторис, яким передбачалося витратити на відповідні справи 74 руб. 52 коп. [8, арк. 1-4].

До грудня 1802 р., згідно з рапортом Карташевського, на даху будинку губернського правління будівельники облаштували 6 подвійних сходів та 4 одинарні. Також було завершено ремонт печей, які додатково оббито листовим залізом [8, арк. 9-10].

У травні 1803 р. за пропозицією чернігівського губернатора барона Івана Френсдорфа [7, с. 65] (місцевий губернатор у 1802-1813 рр.) розпочалася перевірка стану кам'яного корпусу державних будівель, зокрема, губернського правління та казенної палати. Згідно з розпорядженням палати, місцевий архітектор Карташевський мав провести обстеження споруд та визначити, в разі необхідності, які саме ремонтні роботи мають бути проведені [9, арк. 1-4].

Антон Карташевський досить швидко провів обстеження, надавши вже за два тижні свої висновки й пропозиції щодо відновлення казенних приміщень. Кошторис відповідних витрат було надано архітектором до казенної палати. Ремонтні роботи мали складатися із переобладнання п'яти печей, тинькування парадного фасаду та кімнат, заміна замків, фарбування підлоги тощо. Загальна сума витрат становила 485 руб. 40 коп. [9, арк. 8-10].

Для проведення даного обсягу робіт казенна палата видала наказ місцевим городничим Різенкампу та Саксу, а також нижнім чинам земських судів провести в Чернігові й в повітах публікацію на торги відносно участі приватних осіб, які б бажали долучитися на справи ремонтів [9, арк. 11-12].

На цьому етапі справа відновлення будівель почала гальмуватися. Городничий доповів, що жоден «охотник» не явився на торги. Господарська експедиція казенної палати, підозрюючи городничого та земських судів у неналежному виконанні покладених завдань, звернулася до губернатора з пропозицією доручити справу відновлення споруд асесору Троцькому та архітектору Карташевському [9, арк. 19-20].

Окрім ремонтів безпосередньо споруди колишнього будинку архієпископа, передбачалися також деякі земельні роботи, зокрема, часткове знесення земельного валу навколо споруди, через який постійно відбувалося замокання стіни та пошкодження приміщень пліснявою. Зайнятися цією справою виявив бажання міщанин посаду Микита Чуров, який зобов'язався провести до будівлі дорогу. Певним цікавим моментом цієї справи став факт проведення на території колишньої фортеці видобутку ґрунту для отримання селітри, яким займався колезький асесор Пашенко [9, арк. 31-32]. Таким чином можна констатувати, що досить багато культурного шару, що міг би стати цінним археологічним матеріалом для наступних поколінь, було знищено заради корисливих цілей.

Тим часом паралельно із ремонтними роботами міським чиновникам довелося вирішувати інші питання, пов'язані з колишнім будинком архієпископа. Восени 1803 р. малоросійська чернігівська казенна палата розглядала справу щодо продажу дерев'яної споруди, в якій раніше розміщувалася ревізська даної палати та друкарня.

Враховуючи той момент, що вищеозначені будівлі вже прийшли до занедбаності та підлягають згідно з планом очищення території знесенню, губернатор Френсдорф запропонував казенній палаті виставити на торги колишні приміщення ревізської [10, арк. 1].

Для вирішення даної проблеми було залучено чернігівського городничого Різенкампа на опосвідчення споруд. Судячи з того, що одразу ж придбати старі споруди бажаних не знайшлося, будівлі дійсно знаходилися в дуже занедбаному стані. Врешті решт казенній палаті вдалося позбутися дерев'яних приміщень після того, як ціна була знижена до 10 руб. [10, арк. 4-22].

Тим часом продовжувалися пошуки бажаних взяти участь у ремонті будинку казенної палати. Наступного, 1804 р., у березні губернатор Френсдорф сповістив казенну палату про те, що всі кошти, необхідні для ремонту, були виділені, проведено відновлювальні роботи, але залишалася не вирішеним питання про знесення землі

навколо споруди. Крім того, довелося додатково виплатити за матеріали, зарплату будівельникам та інші потреби 30 руб. [9, арк. 63-69].

Цілком ймовірно, що губернатор сам особисто не контролював хід ремонтів, спираючись на інформацію, що надавали йому підлеглі. Адже, на думку архітектора Карташевського, справа відновлення споруд губернського правління виглядала далекою від завершення.

Навесні 1804 р. місцевий губернський архітектор доповідав рапортом до казенної палати про стан приміщень, у яких розташовувалися корпуси губернського правління та казенної палати. Згідно з висновком архітектора, зовнішній вигляд цих споруд мав, як для поважної державної установи, незадовільний вигляд. Тиньк на цоколі та зовнішніх і внутрішніх стінах місцями зовсім був відсутній. На думку архітектора, тиньк мав бути відновлений, а стіни пофарбовані. Для цих потреб пропонувалося виділити 160,10 руб. [11, арк. 1].

Місцеві чиновники не квапилися із проведенням ремонту, через що лише майже за рік по тому були знайдені потрібні кошти.

За розпорядженням губернатора Френсдорфа, чернігівським казначеєм Рубісовим було виділено із загальної суми асигнованих на рік для ремонтів губернських будівель у розмірі 1000 руб., наступні кошти, що мали кілька статей витрат: 1) на виправлення в корпусі губернського правління, тинькування та фарбування – 160,10 руб., 2) на перенесення архівів цієї палати до дзвіниці та до корпусу губернського правління – 222,15 руб., 3) відновлення даху в приміщеннях дзвіниці казенної палати, для запобігання затопленню підвалів – 276 руб. [11, арк. 5-7].

Разом із виділенням коштів мали бути надіслані три книги з інформацією про хід відновлюваних робіт. Відповідальний за цю справу городничий Різенкампф, що за статутом знаходився у підпорядкуванні губернатора, не надіслав вчасно ані грошей, ані книг. Лише після особистого втручання Френсфорда справа була вирішена [11, арк. 13-16].

Наступнику Френсдорфа також довелося вирішувати питання щодо ремонтів будинку губернського правління. У 1813-1818 рр. посаду цивільного губернатора Чернігова обіймав дійсний статський радник Олексій Петрович Бутович, правління якого було позначено увагою до ведення господарства у місті [7, с. 68-69].

За розпорядженням губернатора на початку 1816 р. місцевий експедитор будівельної експедиції, надвірний радник Коробкін мав оглянути приміщення корпусів губернського правління, казенної палати та приказу громадського піклування, визначити необхідний обсяг потрібних відновлювальних робіт, скласти відповідний кошторис тощо [12, арк. 1].

Відповідно до висновків комісіонера Демчинського, загальна сума необхідних матеріалів (тиньк, нові вікна, фарбування, вісім балюстрад із відновленням старих тощо) мала становити 218,56 руб. Оплату за виконану роботу «мастеровим людям» комісіонер оцінив у 38,70 руб. [12, арк. 5-12].

Остаточна справа ремонту була вирішена в листопаді 1816 р., коли Чернігівська будівельна комісія зазначила, що всі ремонтні роботи, як-от, пічні, столярні, ковальські, теслярські тощо, а також тинькування, були виконані в повному обсязі [12, арк. 20-33].

Стихійні лиха періодично завдавали серйозної шкоди будинку губернського правління. Згідно з доповіддю архіваріуса цього правління, 3 березня 1825 р. сильний вітер зірвав притолок зі стропилами, було також переламано лази (конструкції покрівлі). Оскільки наближався час, коли мали розпочатися весняні дощі, справа ремонту потребувала негайних дій. Чернігівський губернський архітектор Медведєв провів огляд пошкодженої покрівлі та склав кошторис. Матеріалів на відновлення потребувалося доволі багато: бруси, залізні листи для покрівлі, цвяхи, шалівка. Всього на суму 92,50 руб. [13, арк. 4-5].

Скоріш за все ремонтні роботи не були розпочаті в потрібний термін, через що архітектор у квітні звернувся до міської поліції щодо гальмування справи з боку будівельної експедиції. Після втручання компетентних осіб справа пішла значно

швидше. Комісіонер Грановський у липні доповідав будівельній комісії про остаточне завершення ремонту покрівлі будинку губернського правління. Дійсний кавалер, архітектор Медведєв очолював комісію по прийманню виконаних робіт на підставі наказу Сенату від 1812 р. Згідно з оцінками відновлення, пошкодженого даху було виконано цілком задовільно [13, арк. 7-14]

Негаразди переслідували колишню споруду архієпископа й надалі. Рапорт архіваріуса губернського правління Радішевського свідчив, що навесні 1826 р. нове стихійне лихо пошкодило будівлю. Потужна буря зірвала дах, через що стеля почала протікати. Радішевський звернувся до керівництва правління із проханням якомога скоріше провести ремонт даху. Губернський архітектор Михайло Романов у червні склав кошторис для Чернігівської будівельної експедиції на відновлення пошкоджених частин будівлі. Згідно з його розрахунками, загальна вартість матеріалів та оплата робітникам склала невелику суму – 30,18 руб. [14, арк. 5-6].

Скоріш за все, бюрократичні перепони загальмували на деякий час проведення ремонту. У грудні 1827 р. депутат та генеральний суддя Чернігівського департаменту Каменецький та чернігівський міський архітектор Медведєв згідно з розпорядженням чернігівського губернатора оглянули відремонтований дах та відзвітували про те, що роботи були виконані «порядочно и прочно» [14, арк. 12].

Навесні 1829 р. чернігівська будівельна комісія, керуючись указами вищих установ, надала розпорядження губернському архітектору Медведєву обстежити наступні державні споруди: 1) будинок губернського правління, казенної палати та приказу громадського піклування; 2) архів губернського правління та скарбницю місцевого повітового казначейства, що розташовувалися у колишньому будинку Колегіуму. Архітектор мав ретельно оглянути дані споруди й скласти звіт щодо необхідних ремонтів ззовні та у середині, адже екстер'єр державних будинків мав «огидний» вигляд [15, арк. 1].

Кам'яний корпус, в якому розташовувалися губернське правління та казенна палата, за висновками Медведєва, потребували досить серйозних відновлювальних робіт. Зокрема, перестилання підлоги, тинькування зовнішніх стін, виготовлення двох дверей, фарбування всього корпусу ззовні, нові шафи для приміщення тощо. Загальна сума витрат, разом з оплатою роботи теслярів, малярів та столярів, за попередніми підрахунками мала становити 1456.40 руб. У листопаді 1829 р. кошторис на витрати було затверджено губернатором із загальної щорічної суми, яка призначалася на ремонти у державних будівлях [15, арк. 7-16].

Скоріш за все, через холодну пору року, осінь та зиму, ремонти споруд було відкладено до пізньої весни 1830 р. Для виконання запланованих робіт було влаштовано т. зв. «торги», де всі бажаючі могли запропонувати свої послуги. Такими робітниками виявилися міщани старообрядницьких посадів Митьковка та Злинка, один із місцевих чернігівських міщан та селяни князя Вяземського із Володимирівської губернії [15, арк. 32-30].

Згодом губернське правління сповістило будівельну комісію про необхідність додаткових ремонтів. За повідомленням правління, у канцелярії та присутственій камері зовсім застарілі печі, які слід було переробити, та ще одну додаткову мали облаштувати у кімнаті, що передбачалася для реєстратури. Окрім того, у багатьох місцях виявилися аварійними рами та вікна [15, арк. 33-40].

Зараз важко сказати, чи це був недогляд з боку архітектора, чи по ходу наближення початку ремонтів вирости «апетити» чиновників, які бажали більш комфортних умов праці.

На початку літа 1830 р. розпочалися відновлювальні роботи, що проводилися під наглядом комісіонера будівельної комісії Лисогоровського. У кінці червня комісіонер своїм рапортом доповів, що згідно з угодою міщанами Болтуновим та Єрмолаєвим виконані переробки печей та проведено тинькування стін і стелі у кімнатах правління. Лисогоровський просив виплатити відповідну суму грошей робітникам за виконану працю [15, арк. 42-44]. Майже одночасно з цим архітектор будівельної експедиції титулярний радник Шевцов сповістив про виконання місцевим міщани-

ном Рубанівським замовлення на виготовлення 10 шаф для приміщень правління. За висновками Шевцова, шафи із соснового дерева були «міцні та влаштовані згідно кошторису» [15, арк. 48-54].

Управління малоросійського військового губернатора надіслало будівельній експедиції у серпні 1830 р. пропозицію щодо надання грошей 1.170 руб. із загальної суми у 3.000 руб., призначеної у казні для ремонтних справ, оскільки комісіонер доповів, що всі заплановані відновлювальні роботи було виконано повністю та міцно. Відповідний наказ набув чинності у вересні того ж року [15, арк. 60-68].

У липні 1832 р. до канцелярії Малоросійської Чернігівської будівельної експедиції надійшов рапорт місцевого архітектора Медведєва з приводу складання кошторису на полагодження кам'яного двоповерхового будинку, в якому розташовувався корпус губернського правління казенної палати, а також приказу громадського піклування [16, арк. 3].

Згідно з попередньо проведеним оглядом, дана казенна споруда потребувала наступних ремонтних робіт: заміна шалівки на даху, яка пропускала дощову воду, облаштування нових слухових вікон, вставлення у деякі рами нового скла, тинькування й побілка стін та полагодження стелі. Крім того, мали бути перероблені голландські цегляні печі у першому відділенні, друкарні та кімнаті архіваріуса. Деякого ремонту потребував також зовнішній бік будинку. Зокрема, передбачалася заміна двох зламаних дверей, тинькування фасаду, що обвалився, у дворі мав з'явитися новий ганок тощо. Загальна сума ремонту разом із необхідним будівельним матеріалом та оплатою робітникам становила 2.412, 7 коп. [16, арк. 4-5].

Майже одразу будівельна експедиція провела торги щодо залучення робітників до участі у відновлюваних роботах. Ніжинський купець 3-ї гільдії Василь Аніров дав згоду, троє ж міщан старообрядницьких посадів Добрянки, Клімова та Мітьковки не погодилися на умови оплати. Цікаво, що всі троє виявилися неграмотними, отже, відмови довелося складати канцеляристу експедиції [16, арк. 7-8].

Ремонт, що мав розпочатися того ж 1832 р., судячи з наступної інформації, дещо затягнувся. Ймовірно, через подальшу відмову купця Анірова. У березні 1833 р. відновлення пошкоджених ділянок споруди губернського правління було завершено селянином Володимирської губернії Федотом Ликовим, який разом із своїм матеріалом отримав за роботу від експедитора 1.200 руб., написавши також зобов'язання відремонтувати за власний кошт полагожені місця, якщо будівельна комісія виявить недоробки [16, арк. 16].

На основі вищенаведених документів можна простежити процеси ремонтно-відновлювальних робіт, що проходили в одному з чернігівських казенних будинків. Як свідчать архівні матеріали, приміщення, в яких на поч. XIX ст. розташовувалися місцеве губернське правління та казенна палата, постійно потерпали від природних лих: дощі, урагани пошкоджували дах та зовнішнє облицювання. До справ відновлення чернігівська будівельна експедиція залучала приватних осіб з повітів Чернігівської губернії. Певну цікавість становлять розцінки на будівельні матеріали та роботу будівельників. Бюрократизація чиновницького апарату проявлялася у постійних суперечках між різними ланками державних установ та регулярному затягуванні процесу ремонтів. Також через майже щорічне виділення державних коштів на відбудову й підряди виникають підозри у нецільовому використанні грошей, тобто у казнокрадстві місцевих чиновників.

1. Леус В. У колишньому будинку архієпископа / В. Леус // Чернігівські відомості. – 2002. – №23. – С. 9.

2. Кудина В. Резиденция черниговских архиереев / В. Кудина // Черниговские новости: семь дней. – 2007. – №37. – С. 17.

3. Сапон В. Будинок архієпископа в Чернігові / В. Сапон // Деснянська правда. – 2005. – №27. – С. 16.

4. Чернігівщина: Енциклопедичний довідник / За ред. А.В. Кудрицького. – К.: УРЕ, 1990. – 1007 с.

5. Державний архів Чернігівської області (далі: Держархів Чернігівської обл.), ф. 179, оп. 4, спр. 1542, 291 арк.
6. Держархів Чернігівської обл., ф. 179, оп. 1а, спр. 14, 27 арк.
7. Студьонова Л.В. Чернігівські князі, полковники, губернатори / Л.В. Студьонова // Ред. О.В. Ткаченко. – Чернігів: РВК «Деснянська правда», 1998. – 148 с.
8. Держархів Чернігівської обл., ф. 179, оп. 1а, спр. 82, 14 арк.
9. Держархів Чернігівської обл., ф. 179, оп. 1а, спр. 99, 74 арк.
10. Держархів Чернігівської обл., ф. 179, оп. 1а, спр. 120, 26 арк.
11. Держархів Чернігівської обл., ф. 179, оп. 1а, спр. 139, 28 арк.
12. Держархів Чернігівської обл., ф. 179, оп. 1а, спр. 598, 35 арк.
13. Держархів Чернігівської обл., ф. 179, оп. 1а, спр. 900, 16 арк.
14. Держархів Чернігівської обл., ф. 179, оп. 1а, спр. 947, 12 арк.
15. Держархів Чернігівської обл., ф. 179, оп. 1а, спр. 1061, 69 арк.
16. Держархів Чернігівської обл., ф. 179, оп. 1а, спр. 1186, 17 арк.

Сергей Сергеев

Состояние бывшего строения черниговского архиепископа в нач. XIX ст.

В статье идет речь о ремонтных работах в помещениях дома губернского правления г. Чернигова в первой трети XIX в. Показаны систематические повреждения, которые переживала бывшая резиденция местного архиепископа, и ход восстановительных работ. Подается информация относительно контроля за ходом ремонтов, также инертность тогдашней бюрократической системы.

Ключевые слова: *губернское правление, смета, крыша, штукатурка, строительная экспедиция.*

Serhii Serhieiev

The condition of the former home of the Archbishop of Chernihiv at the beginning of the 19th century.

The article deals with repair work in the premises of the house of the provincial government of Chernigov in the first third of the 19th century. The systematic damage suffered by the former residence of the local archbishop and the course of reconstruction work are shown. Information is given about the control over the course of repairs, also the inertia of the then bureaucratic system.

Key words: *provincial government, estimate, roof, parget, construction expedition.*

